

Gülhan Erkaya Balsoy, *Kahraman Doktor İhtiyar Acuzeye Karşı: Geç Osmanlı Doğum Politikaları*, Can Yayınları, İstanbul, 2015, 254 shf. ISBN: 978-975-07-2637-8.

Bu kitap, Gülhan Erkaya Balsoy'un 2009'da doktora tezi olarak hazırlayıp sunduğu çalışmasının, 2013'te gözden geçirilerek İngilizce basımından sonra Türkçeleştirilmiş halidir. Balsoy bu çalışmasında, 19. yüzyılda Osmanlı nüfus politikalarının şekillenmesini kadın bedeni, cinselliği ve doğurganlığının kontrol altına alınıp disipline edilmesi süreci üzerinden incelemiştir. İmparatorluğun en uzun yüzyılında yaşanan büyük demografik dönüşümler, Osmanlı devlet adamlarını nüfusun geleceği konusunda politikalar üretmeye zorlamıştır. Bu politikalar ise genelde kadın bedeni üzerinde şekillenmiştir. Bu bağlamda Balsoy'un çalışmasında "kadın bedeni", politik bir hüviyet kazanması açısından ayrı bir önem arz eder. Balsoy'un işaret ettiğine göre; kadın bedenini ve doğurganlığını, nüfus politikaları çerçevesinde denetim altına alma süreci ile genellikle mahrem olduğu ve özel alana girildiği düşünülen cinsellik ve doğum, artık mahrem olmaktan çıkarak siyasi bir hüviyet kazanmıştır. İşte Balsoy bu çalışmasında kadın bedenini ve doğurganlığı denetim altına almaya yönelik; bu politikaların kurucu unsurları olarak iddia ettiği beş meseleyi; yani ebelik, doğum, kürtaj, hamilelik ve kısırlığı incelemiştir. Bu çalışmanın içinde anamlanacağı bağlam ise İmparatorluğun en uzun yüzyıldır. 19. yüzyıl, İmparatorluğun dönüşümünün belirgin bir hal aldığı dönemdir. Böyle bir dönemde hepsi de erkek olan Osmanlı bürokratlarının kadın bedenini devlet politikalarında keşfetmesi ise kadın dünyasıyla ilgili özel olanın politik olmaya doğru evrildiğinin de işaretlerini vermektedir.

Çalışmasında Osmanlı arşiv belgelerinden, matbu edebi metinlerden, gazete nüshalarından, Türkçe ve İngilizce ikincil kaynaklardan yararlanmış olan Balsoy, çalışmasını beş bölümde incelemiştir. Çalışma akıcı bir anlatıma sahiptir. Bununla birlikte kadınların hamilelik ve doğum sürecindeki maceralarını konu alan dönem hikâyelerine yer verilmesi çalışmayı renklendirmiştir. Kitaba genel bir çerçeve içinde bakacak olursak, bölümler arası geçişler ve bölüm uzunlukları makul düzeyde olup, bölümler akıcı bir düzene sahiptir. Kadın doğasına ait olan unsurların bir devlet politikası üzerinden ele alınması çalışmayı değerli kılan en önemli etkidir.

Kitaba, çalışmasını özetleyen küçük bir *Giriş* bölümüyle başlayan Balsoy, bundan sonra birinci bölüm niteliğinde olan *Besim Ömer, Ebelik ve Doğum Tarihi Yazımı* ile devam eder. Bu bölümde Balsoy Osmanlı kadın doğum, jinekoloji ve ebelik eğitiminin öncü hekimlerinden biri olan Besim Ömer'in, doğum ve ebelik tarihinin yazımı üzerindeki etkisi irdelenerek, İmparatorluğun en uzun yüzyılında doğan bir aydının çelişkileri, kavgaları ve saplantıları hakkında önemli ipuçları verilmiştir. Bu bölüm bize, devletin kadın bedeni üzerinden şekillendirdiği politikaları, Besim Ömer üzerinden okumamızı sağlamıştır. 1862'de İstanbul'da

doğan Besim Ömer, Mekteb-i Tıbbiye’de aldığı eğitimin ve bu okuldaki doğum uzmanı Doktor Vahit’e yaptığı asistanlığın ardından 1887’de kadın doğum ve çocuğun gebelik sırasında, doğum sonrasında ve çocukluk evresinde gelişimini takip etmek ve bakımını amaçlayan alanlarda uzmanlaşmak için Paris’e gider. Besim Ömer, 1891’de İstanbul’da döndükten sonra Mekteb-i Tıbbiye’de, ileriki yıllarda kadın ebelere de vereceği ebelik ve doğum derslerini vermeye başlar. Besim Ömer ebelik eğitiminin yanı sıra hemşirelik eğitiminde de önemli rol oynar. Ayrıca Kızılay, Verem Savaş Derneği ve Himaye-i Etfâl Cemiyeti’nin kuruluşunda aktif rol oynar. Besim Ömer’in mesleki faaliyetlerinin bir kısmını da yaptığı araştırmalar ve özellikle kendi uzmanlık alanında hijyen ve kamu sağlığı adına yazmış olduğu kitaplar oluşturur. Balsoy, *Doğum Tarihi* ve *Fenn-i Vilade Külliyyatı* başta olmak üzere Besim Ömer’in çeşitli sağlık dergilerinde çıkmış makaleleri üzerinden İmparatorluğun nüfus politikasını ele almaya çalışmıştır. Osmanlı doğum tarihi hakkındaki çalışmaların belli bir bakış açısını, duruşu ve zihniyeti temsil ettiğini Balsoy’un anlatımıyla fark ederiz. Ancak Balsoy’un işaret ettiği gibi “Osmanlı doğum tarihi” sorunlu bir kavramdır. Çünkü bu dönemde yazılan çizilen birçok çalışma yoksul kesimden ziyade üst sınıf kesime hitap ettiği için “Osmanlı doğum tarihi” kavramı da o derece sorunlu bir kavramdır. Balsoy bununla birlikte “Osmanlı kadını” kavramının da sorunlu olduğuna işaret etmiştir. Çünkü Osmanlı kadını derken Müslüman, Türk, şehirli kadınlardan bahsederek belli bir zihniyeti temsil etmek, aynı zamanda geniş bir coğrafyaya yayılan farklı kültürleri bünyesinde barındıran bir toplumsal yapıdaki doğum deneyimlerini teke indirmek demektir.

Besim Ömer’in hem Son Dönem Osmanlı aydın kuşağını hem de Erken Cumhuriyet Dönemi aydın kesimini temsil etmesi açısından yazdığı eserler, dönemin konjonktürünü anlamlandırmamızda önemli bir yer tutar. Nitekim Besim Ömer, 1933 yılında *Sıhhat Almanagi*’nda yayımlanan bir yazısında viladethânelerin (doğumevleri) ebelik eğitimindeki rolüne dikkat çekerken, bu kurumların açılmasının önündeki en büyük engelin, dönemin padişahı II. Abdülhamid olduğuna işaret etmiştir. Besim Ömer eleştirisini daha da ileri götürerek II. Abdülhamid’in bu faydalı kurumu “pıçhâne” olarak gördüğünü belirtmiştir. İşte Balsoy’un yer verdiği bu bilgilerin ardından okuyucu, Son Dönem Osmanlı aydını ve Erken Cumhuriyet Dönemi aydınının zihniyet dünyası üzerinden dönemin konjonktürünü de yakalayabilir. Tam bu noktada Besim Ömer’in iddiasının aksine viladethânenin bizzat II. Abdülhamid döneminde kurulduğunu anımsarsak, Besim Ömer’in yazdıklarının eksik ya da yanlış bilgi olmaktan ziyade o dönem aydınının belli bir politik duruşunun ürünü olduğu kanısına varabiliriz.

Balsoy’a göre, Besim Ömer’in doğum ve ebelik tarihinin yazımı üzerindeki etkisi o kadar büyüktür ki kendinden sonra gelen kuşak doğum ve ebelik tarihini yazarken Besim Ömer’in savlarını tekrarlamıştır. Bu noktada Avrupa’daki gelişmelere gıpta edilirken, Osmanlı geçmişi hor görülür. Ebeler de bu anlatıda yok sayılır. Osmanlı geçmişi tıp tarihi açısından karanlık bir cahiliye devri olarak görülmekte, ebeliğin dönüşüm süreci Cumhuriyet’in ilanı ile başlatılmaktadır. Gerek Son Dönem Osmanlı ve gerekse Erken Cumhuriyet Dönem’de yazılan tıp kitapları

anlatılarını, cahil ebe-eğitilmiş erkek doktor karşıtlığı üzerinden şekillendirmiştir. Bu karşıtlıkta ebe yaşlı, cahil, eğitimsiz ve batıl inanca sahiptir. Bu ebeler bir sorunla karşılaştıklarında hemen sihre, büyüye ve batıl inançlara başvururlar. Dahası bu eğitimsiz ebeler birçok günahsız sabinin canına kastetmişlerdir. Öte yandan eğitilmiş erkek doktorlar bu anlatılarda kendilerine, eğitilmiş, bilimli, bilimsel ve müşfik olarak yer bulurlar. Bunlar aldıkları eğitim ile kadın anatomisine ve doğum mekanizmalarına hâkimdir; en zor doğumlarda dahi sabilerin ölümlerine neden olmazlar, onlar hayat kurtarırlar!

Yerel ebeleri yani eğitimsiz ebeleri, ebelik biliminin gelişmesinin önündeki en büyük engel olarak gören Besim Ömer, bu noktada ebelerin profesyonelleşmesini savunmuştur. Bu bağlamda Besim Ömer'in tasarladığı karşıtlık, aynı zamanda Balsoy'un bu çalışmasına isim vermiştir. Her ne kadar Balsoy bunu dile getirmese bile okuyucu, *Besim Ömer, Ebelik ve Doğum Tarihi Yazımı* bölümünü okuyunca bunu anlayacaktır. Nitekim Besim Ömer'in tasarladığı bu karşıtlıkta, yerel ebeler yani eğitimsiz ebeler "ihtiyar acuzeler" kavramı ile tanımlanırken, eğitilmiş erkek doktorlar ve şehadetnâmeli ebeler "kahraman doktor" ve "koruyucu melek" kavramları ile ifade edilmiştir.

Balsoy'un kitabının ikinci bölüm niteliğinde olan *Ebeliğin Dönüşümü* kısmı, döneme ait çok renkli bir hikâye ile başlar. Hikâye şöyledir: 1860 yılında Edremit'in Kemer köyünde yaşayan ve Deziriler Aşireti'ne mensup olan Emine çok da sık görülmeyen bir şekilde üçüz bebelere hamile kalır. Maalesef üç bebeğini de doğum sırasında kaybeder. O dönem doğum sırasında kaybedilen bebeklerin çok olduğunu göz önüne alırsak, birçok annenin bu elim vakayı kader diyerek kabullenmesi de çok yaygındır. Lakin Emine bu kaybı kader olarak kabullenmez ve kusuru doğumu yapan ebede arar. Emine'nin iddiasına göre Tulumbacı Kızı namı ile bilinen ebe, doğum sırasında üç bebeğin göbek bağı kesmeyip onların ölümüne yol açmıştır. Emine, yazdığı arzuhalle ebenin mahkemeye çıkarılmasını ve ölen bebeklerinin diyet-i şer'iyelerini ödemesini talep eder. Emine'nin talepleri yerel olarak çözülmeyip, Meclis-i Vâlâ'ya havale edilir. Meclis-i Vâlâ, ebenin yaptığı çok büyük kabahat olduğuna ve Emine'nin iddiasının araştırılmasına karar verir. Ancak Meclis-i Vâlâ'nın buyruğu yerine getirilmez ve ebe mahkemeye çıkarılmaz çünkü Emine yaklaşık bir sene sonra yeni bir arzuhal kaleme alır. Emine bu arzuhalde, önceki arzuhaldeki şikâyetlerini yazar ve buna ek olarak daha önceki arzuhaline hiçbir cevap alamadığını belirtir. Bu arzuhalden de bir sonuç çıkmaz; ne Emine'nin arzuhaline cevap yazılmıştır ne de ebe yargılanmıştır.

Balsoy'un çalışmasının ikinci bölümünde yer verdiği bu hikâye Emine'nin kaderini kabullenmeyip, kaybının hesabını sorması açısından 19. yüzyıl Osmanlısı için sıra dışı bir olaydır. Ancak Balsoy'a göre; bu olay her ne kadar sıra dışı bir olay olarak görülse bile, 1860'lara gelindiğinde artık doğum ve ölüme ilişkin algılar değişmiştir. Ve bu bağlamda ebeliğin, şehadetnâmeli ebeliğe dönüşüm sürecini çokça yer verdiği renkli hikâyeler üzerinden resmetmeye çalışır. Çalışmasında yer verdiği hikâyeler ve anlatılar sağlık ve yerel tıp pratiklerine ilişkin kimi

uygulamaların artık değişmekte olduğunun işaretini taşır. Bu bağlamda 19. yüzyılın ortalarından itibaren doğum pratiklerine ilişkin daha çok şikâyete rastladığını söyleyen Balsoy, doğum sırasında gerçekleşen ölümlerin ya da sakatlıkların sorumlusunun sadece eğitimsiz ebeler yani ihtiyar acuzeler olarak gösterilmesi tutumunu eleştirir. Bu tutumun özellikle 19. yüzyıl Osmanlı tıp adamlarının yazdığı yazılar ve hamilelik için çıkarılan el kitaplarında savunulduğunu söyleyen Balsoy, bu çalışmaları aynı zamanda, eğitimsiz ebelere karşı olumsuz bir algı yaratma çabasının ürünleri olarak ele alır. Bu bağlamda Balsoy'un çalışmasında kullandığı arşiv belgelerinin birçoğu yerel ve şehadetnâmesiz ebelerin değil, şehadetnâmeli ebe ve genç erkek doktorların karıştığı ölüm ve sakatlanma vakalarıdır.

Bunlar göz önüne alınarak Osmanlı İmparatorluğu'nun doğurganlığı artırmaya yönelik politikalar çerçevesinde düzenlemeye yeltendiği ilk alan da ebelik olmuştur. Hepsisi de erkek olan Osmanlı bürokratlarının, doğurganlık oranının yükselmesi için öncelikle doğum sırasındaki sağlık koşullarının geliştirilmesini savunduklarına işaret eden Balsoy, yerel ve eğitimsiz ebelerin yerini şehadetnâmeli ebelerin alması için politikalar üretildiğine dikkat çekmiştir. Bu bağlamda Balsoy, Osmanlı toplumunda nüfus politikalarının yarattığı asıl çatışmanın kadın ebeler ve erkek doğum uzmanları arasında değil, şehadetnâmesiz mahalli ebelerle şehadetnâmeli ebeler arasında olduğu kanısına varmıştır. Dolayısıyla gerek Mekteb-i Tibbiye'nin gerekse Ebelik Mektebi ve bunun gibi daha birçok sağlık müessesesinin açılmasını, Osmanlı bürokratlarının nüfus politikaları çerçevesinde okumak daha yararlı olacaktır.

Balsoy'un kitabının üçüncü bölüm niteliğinde olan *Iskat-ı Cenin: Siyasi İktidar ve Kadın Bedeni* kısmı, günümüzde de tartışma konusu olan kürtajın İmparatorluğun en uzun yüzyıldaki hal ve vaziyetini incelemektedir. Osmanlı İmparatorluğu eğitim, şehadetnâmelendirme ve kayıt altına almak suretiyle ebelerin faaliyetlerini denetim altına alırken, doğum sırasında meydana gelen anne ve çocuk ölümlerini azaltmayı planlamıştır. Osmanlı bürokratları tarafından nüfusun azalmasındaki en büyük etken eğitimsiz ebelerin yanı sıra, hamile kadınların kürtaj olmasıdır. Bu sorun üzerinde kafa yoran Osmanlı siyasi eliti, 1838 yılında kürtajı yasaklayarak, kürtajın yaygın olmasının nedenlerini irdelemeye başlamıştır. Balsoy'a göre dönemin Osmanlı bürokratlarının ve aydınların gazetelerde yazdığı yazılara bakılırsa kürtajın nedenleri; iffetsiz annelerde, sofradan bir boğaz kesmeye çalışan babalarda, yoksulluk batağına saplanmış ailelerde aranmıştır. Burada ilginç bir şekilde Osmanlı aydınları kürtajı, günümüz algısıyla gayrimeşru ilişkiler üzerinden değil, evli kadınlar üzerinden değerlendirmişlerdir. Osmanlı bürokratlarının önceliği evli kadınların kürtaj yapmasını engellemektir, çünkü üretilen nüfus politikası bunu gerektirmektedir. Tabi bunun yanında gayrimeşru ilişkiler sonucu yapılan kürtajın da Osmanlı aydınları tarafından eleştirildiğini, bunun edebi metinlere konu olduğunu unutmamız gerekir.

Balsoy, günümüzdeki anlamı ile iki farklı anlam içeren “kürtaj” ve “düşük” kelimelerinin, arşiv belgelerinde tek bir kelime ile ifade edildiğinin altını çizer:

“ıskat-ı cenin”. Döneme ait belgeleri inceleyen Balsoy, bu kelimenin hem düşük hem de kürtaj anlamında kullanıldığını, hangisinin kastedildiğinin ise ancak kalıbın kullanıldığı bağlam içinde açıklığa kavuştuğunu vurgular. Bu bağlamda Balsoy, çocuğunu düşüren kadınların, aslında kürtaj yapmasa bile ceza almamak için mahkemeye başvurduklarına vurgu yapar.

Şüphesiz ıskat-ı ceninin üzerine ilk kapsamlı belgenin üretildiği 1838 yılına kadar çocuk düşürme, devletin ya da dünyevi otoritenin değil dini otorite ve algıların etki alanındaydı. Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu ve çok dinli bir yapıda kürtaj algısı da bütüncül olamazdı. Kürtaj, farklı dini ve inanç sistemleri ile şekillenen bir niteliğe sahipti. Ancak Balsoy, kürtaj yasaklarının ve cezalarının daha çok İmparatorluğun Müslüman nüfusu üzerinde şekillendiğini vurgular. Bu aslında o dönem Osmanlısı için tutarsız bir politika olarak da nitelendirilemez. Çünkü zaten Osmanlı bürokrati ürettiği politikaları “bu memleketi nasıl kurtarıyoruz” sorusu üzerine inşa ettiği için, Osmanlı nüfus politikaları çerçevesinde kürtaj yasaklarının ve cezalarının sadece Müslüman nüfus üzerinde etkili olması garip değildir.

Balsoy, kürtaj yapan Müslüman kadınların kürtaj yaptığı anlaşıldığında onların cezalandırılmadığını, suçun Osmanlı mahkemeleri tarafından, düşük yaptıran eczacı ve eğitimsiz ebeler verildiğini vurgular. Suç eylemini yapan kadının cezalandırılmayıp, o eylemin yapılmasına yardımcı olan kişilerin yargılanmasını Osmanlı nüfus politikaları çerçevesinde düşünmek isabetli olacaktır. Nitekim nüfus artışını sağlayacak unsur doğurgan bir annedir.

Kürtajın tüm Osmanlı coğrafyasında yaygın olması nedeniyle alınacak önlemler, İmparatorluğun resmi gazetesi Takvim-i Vekâyi’de bile yayımlanmıştır. Ancak bunun engellenmesi için cezaların yeterli olmayacağı fark edilerek, sorunun sosyolojik ve ekonomik boyutları da tartışılmıştır. Bu bağlamda Balsoy, arşiv belgelerinde, çok evladı olanlara belediye sandıkları tarafından maaş bağlandığına dair kayıtlara da yer vermiştir. Bununla birlikte yoksul ve kimsesiz çocukları yetiştirecek müesseselerin açılması, kürtajın önlenmesi için başka bir uygulamadır.

Balsoy’un kitabının dördüncü bölüm niteliğinde olan *Hamilelik, Rabim ve Tıp* kısmı, hamileliğin tıbbileştirilmesi ile alakalıdır. Ki bu da Osmanlı nüfus politikalarının bir başka ayağıdır. Balsoy, Osmanlı aydınları için kadın bedeninin doğurgan olduğu sürece dikkate alındığına işaret eder. Kadın bedeninin asıl vazifesi çocuk doğurmak ve bu çocuğun topluma hizmet edebileceği zamana kadar bakımını üstlenmektir. Dolayısıyla bu beden doğurganlığı artacak, en iyi evlatları dünyaya getirecek şekilde disipline edilmelidir. Bu disipline en çok ihtiyaç duyulan dönem ise hamileliktir. Her ne kadar bu dönem doktor kontrol denetiminin gerekli olduğu bir dönem olsa bile bedeni terbiye ve disipline etme süreci sadece doktorlarla sağlanmaz. Balsoy da bu bağlamda 19. Yüzyıl sonunda ortaya çıkan, devletin doğum politikalarının izlerinin barındığı hamilelik elkitaplarını ele alır. Bu kitaplar, günümüzdeki hamilelik kitapları gibi annelere hamilelikleri sırasında ve doğumun hemen sonrasında neler yapmaları gerektiğini öğütleyen nasihat kitaplarıdır. Ancak Balsoy, bu kitapların satır aralarının Osmanlı nüfus

politikalarının izlerini taşıdığını vurgular. Balsoy'un çalışmasında yer verdiği hamilelik el kitaplarının temel konusu hep "kadın bedeninin disipline edilmesi" olmuştur. Bu bağlamda değerlendirilen hamilelik el kitapları, hamileliğin tbbileştirilmesini savunurken, bunu hamile kadınların sağlığı için değil aslında toplumun sağlığı için ister. Hamilelik el kitaplarında, hamilelik sürecinin yanı sıra, iyi bir anne olabilmek hatta iyi bir genç kız olabilmek üzerine de tavsiyeler verildiğine dikkat çeken Balsoy, bu yaklaşımı, devletin genç kızlığı terbiye ederek onları anneliğe hazırlaması olarak yorumlamıştır.

Balsoy'un kitabının beşinci bölüm niteliğinde olan *Kısırlık*, devlet ve toplum tarafından erkek bedeninin kadın bedeniyle kıyasla çok daha örtük bir şekilde sorunlaştırıldığı düşünüldüğünde önemli bir bölümdür. Toplumun üretken kapasitesinin en önemli unsuru olan kadın için "doğuramama" nasıl önemli bir sorun ise erkekler için de "kısırlık" o derece sorun ifade eder. Lakin kısırlık ancak 19. Yüzyılın sonuna doğru tıbbi bilginin gelişmesi ile bir görünürlük kazanmaya başlamıştır. Bu bölümde Osmanlı tıp ve nasihat kitapları üzerinden kısırlığı ele alan Balsoy, mahrem alanın politik alana nasıl dönüştüğü hakkında bize ciddi ipuçları verir.

Kısırlık tartışmasının önemli ve ilgi çekici yanlarından biri de kadın bedeninin yanı sıra erkek bedeninin de sorunsallaştırılmasıdır. Bu bağlamda kısırlığa ilişkin sorunlar ve cinsel işlev bozuklukları kadın bedenini konu edindiği gibi erkek bedenini de konu edinir. Doğurganlık ve kısırlık Osmanlı matbuatında çok popüler bir konudur. Bu dönemde evli kadın ve erkeklere, evliğe hazırlanmaları için basılan nasihat kitapları mevcuttur. Bu nasihat kitaplarının birçoğunda kısırlık, evli çiftlerin disiplinsizliğine verilen bir ceza olarak resmedilmiştir. Nasihat kitapları, kısırlığı tıbbi olmaktan çok ahlaki bir problem olarak ele alırken, tıpçıların yazdığı akademik kitaplarda kısırlığa çözüm önerileri üretilmiştir. Balsoy bu noktada Avanzade Süleyman'ın *Mesai-i Mühimmeden Kısır Kadınlar* isimli çalışmasında suni dölllenme yönteminin anlatıldığına dikkat çeker. Yine de İmparatorluğun nüfus mühendisliği bağlamında ürettiği politiklardan biri olan kısırlığın tartışılması ve özellikle bunun örtük bir şekilde erkek bedeni üzerinde yapılması bile kayda değerdir.

Sonuç olarak bu çalışmada Balsoy, 19. Yüzyılda Osmanlı nüfus mühendisliğini kadın bedeni, cinselliği ve doğurganlığının kontrol altına alınıp disipline edilmesi ilişkisi üzerinden incelemiştir. Bu doğrultuda genellikle özel ve mahrem olarak düşünülen kadın bedeni, cinsellik, doğum, kürtaj ve kısırlık, 19. Yüzyıl Osmanlı bürokratlarının ürettiği politikalar çerçevesinde anlamlandırılmaya başlanmış, dolayısıyla mahrem olan alan politik bir hüviyet kazanmıştır.

Nurdan Çelik*

* Yüksek Lisans Öğrencisi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Anabilim Dalı*.